

ja, Aranka, ha nem is társadalmi téren, tovább folytatja igazságkutató munkáját.

Ugy a transszylvániai, mint a pestvidéki páholyok működéséből kitűnik az a jellemző folyamat, hogy nálunk felsőbb rétegekből terjedt lefelé a felvilágosítás hullámverése. A felvilágosodott főurak csak elszigetelt jelenség lehettek a vezetőosztály életében s annál inkább a nemzet fejlődésében. Jancsó munkája bátor tett a magyar irodalom óvatos hangszerelésében. Értéke mellett rá kell mutatnunk némely gyengeségére is. Mint ha a nagy anyaghalmoz elsodorná a szerzőt a pontos rendszerezés munkájától. Zavaróan hat, hogy szerző egyéb munkái az előszó és munka között vannak felsorolva. A tartalomjegyzék számozása s beosztása nem felel meg a tényleges számozásnak s beosztásnak. A 22. pontban felsorolt képek jegyzékéből egy képet sem látunk a könyvben. Sok a sajtóhiba s a helyesírási következetlenség. Jancsó könyve különben jelentős tanulmányosorozat elindítója s minden reményünk megvan arra, hogy a következő könyvekben az író eltünteti az említett technikai hibákat.

Kemény Gábor

PAUL LAFARGUE BÍRALATAI.* Paul Lafargue halálának 25. évfordulójára *Jean Fréville* összegyűjtötte és kötetben kiadta irodalmi kritikáit. A megemlékezés leghatékonyabb formája ez, mert nemcsak az embert, hanem igazságtalanul feledésbe merült művét is felidézi. A kiadó előszavában elmondja, hogy munkáját csupán első lépésnek tekinti Lafargue aktuálizálása és népszerűsítése ügyében.

A francia szocializmus egyik legjelentékenyebb vezére és kétségen kívül legképzettebb koponyája volt Lafargue, akit szoros rokoni kapcsolat fűzött Marxhoz. Fáradhatatlan politikai munkássága mellett (*Jules Guesde*-vel együtt ő alapította meg a francia szocialista pártot) a szellemi élet legváltozatosabb területeire kiterjedt érdeklődése. A tan ismertetése mellett, melynek összehasonlíthatatlanul világos és következetes kommentátora volt, foglalkozott folklórral, nyelvészettel, gazdaság- és társadalomtörténettel, s kora egyéb tudományos kérdéseivel. Hatalmas tárgyi ismerettel s finom irodalmi érzéssel fordult a népies és művelt irodalom kérdései felé. Ennek a munkának eredménye a népdalokkal és lakodalmi szokásokkal, a nagy forradalom előtti és utáni francia nyelvvel, a romanticizmussal, Zolával, Victor Hugóval foglalkozó tanulmányosorozat, amit Fréville gyűjteményében találunk.

Lafargue romanticizmusról szóló tanulmánya kitűnő példája módszerének. Az irodalmi kritikusok nagy része — még ma is — a romantikus mozgalmat, mint az érzékenység és az izlés megújódását tekinti, s ennek a jelenségnek végső magyarázatát irodalmi és esztétikai síkon s a nagy művészek egyéni zseniálításában keresi. Mindezeket a tényezőket, természetesen, tekintetbe kell venni, ha alaposan tanulmányozni akarjuk a kérdést, de Lafargue más hatásokra is reámutat a romanticizmus keletkezésénél. Lafargue figyelmesen átolvasta az 1796 és 1807 között megjelent folyóiratokat és regényeket. Ezt kevesen tették meg előtte és utána. Kutatásainak eredménye végtelenül érdekes. *Châteaubriand* elbeszéléseinek, az *Atala*-nak és *René*-nek óriási sikerét az irodalomtörténészek a romanticizmus döntő győzelmének tekintik a művelt olvasó közönség meghódításában. Lafargue viszont megmutatja, hogy ugyanakkor maga a kor tört be az irodalmi művekbe, foglalatosságaival és divatjaival, nagy és kicsiny eseményeivel. *Châteaubriand* két regényének az a

*Paul Lafargue: *Critiques littéraires*. (E. S. I. Páris 1936.)

felbecsülhetetlen érdeme, hogy röviden és irodalmi formában magukban foglalják megjelenésük lélektani pillanatának összes jellegzetességeit, ami különben csak abban a számtalan s ma már olvashatatlan irodalmi termékben található meg, ami egyik nap született és másnap már meg is halt. Lafargue számos érdekes kivonatot és idézetet ad. Hány alig-alig ferdített példánya vonul fel a sötét Renének és a szűzies, megható Atalának! Megkapó bizonyítása ez annak, hogy mennyire történelmi dokumentumnak tekinthetjük azokat a műveket, amelyek valamely adott pillanatban hatalmas visszhangot keltettek a közönségben. Lafargue igen pontosan ad erről magának és az olvasónak számot. Meg kell jegyeznünk, hogy azóta néhány nem-marxista kutató, csupán dokumentációjának szigorúsága és pontossága által, hasonló eredményre jutott. Így pl. *Daniel Mornet* professzor, akinek „A francia forradalom szellemi eredetéről“ szóló könyve megmutatja, hogy a XVIII. század nagy filozófusai és enciklopédistái körül egész sereg kis filozófus és enciklopédista működött, akik *Diderot*, *Voltaire*, *Rousseau* üzenetével azonos eszméket terjesztettek.

Lafargue irodalmi kritikájának megvannak a hiányosságai, amiket fel kell fednünk. Temperamentuma s a guesdizmus elméleti szűkkeblősége magyarázza ezeket a hiányokat. Lafargue gyakran hajlamos arra, hogy a kérdéseket és a hatásokat sematikusan kezelje. A romanticizmus számára nem egyéb, mint „osztályirodalom“ — természetesen az is volt — de ugyanakkor, amikor a feltörő polgárság és a romantikus írók közötti kapcsolatról beszél, elmulasztja a polgárság különböző rétegeinek hatását megkülönböztetni. Így pl. Hugóról írott szigorú és ragyogó pamfletjében, gyakran helyesen támad. Szellemesen gunyolja Hugo politikai gyerekeségeit és érdektelenségét kora nagy tudományos kérdéseivel szemben. De nem ismeri fel mindazt, ami Hugót a haladó kispolgárság reményeivel összeköti. Hugo művének utolsó része érthetetlen enélkül a kapcsolat nélkül. Így válik Lafargue igazságtalanná Hugo művével szemben. Ez a szükséges fentartás azonban nem akadályoz meg bennünket abban, hogy Lafargue tanulmányait irodalmi kritikánk leértékesebb teljesítményei közé sorozzuk. (G. F.)

A REGÉNY: TÖRTÉNELEM. Elmult korok történetét eddig levéltári kutatások, oklevélböngészések útján rekonstruálták. Igaz és tény az volt, amit katalógizált levéltári adatokkal lehetett alátámasztani, vitákat oklevéltudósok döntöttek el, a diszkusszió tárgya pedig legtöbbször tényleg nem volt más, mint amaz ominózus „i“ betű. Ma a szemünk előtt pereg le a történelem. Ma oklevelek, megállapodások, szerződések aláírásakor, a távirati irodák és a rádiók által ünnepélyesnek és történelminek deklarált órákról tudjuk és érezzük, hogy nem történelmiek. Történelmiek krónikás szempontból, de rájuk hivatkozni, velük érvelni már az aláírás pillanatában sem lehet. A ma kormányokba, szerződésekbe foglalt történelme már a keletkezés pillanatában is ferdítés. Ha évek, évtizedek, évszázadok múltán ez és ennyi lenne a történelem forrása, akkor a történelemhamisítás kétségtelen. De hol az igazság? Hol a forrás, mely megbízható és felhasználható, mi lehet és mi lesz a rekonstruálás alapja és lényege? Ha azt feleljük: a regény, akkor keveset és mégis sokat mondtunk. Mert nem minden regény történelem és lehet levéltári anyaggal felérő forrásmű és így történelem, csak az, melyben a ma történelemmé konzerválódott levegőjét őrizzük, mely a regény érzékelhető atmoszférájába fogja be az igazságot, azt a szükséges fludiumot, melyből az utánunk következők minden levéltári kutatásnál, minden fehér-kék-vörös, vagy fekete-könyvnél teljeseben lé-